

**THE IMPORTANCE AND METHODOLOGY OF TEACHING MUSIC IN
DEVELOPING STUDENTS' NATIONAL AND CULTURAL THINKING (A CASE
STUDY OF GRADES I–IV)**

N. A. Hazratova

Music Teacher, Secondary School No. 26, Vobkent District, Bukhara Region

Nasibahazratova001@gmail.com

**O'QUVCHILARNING MILLIY-MADANIY TAFAKKURINI O'STIRISHDA
MUSIQA FANINI O'QITISH AHAMIYATI VA METODIKASI (I–IV SINFLAR
MISOLIDA)**

N.A. Hazratova

Buxoro viloyati Vobkent tumani 26-maktab musiqa fani o'qituvchisi

Nasibahazratova001@gmail.com

Annotatsiya. Tezisda boshlang'ich sinf o'quvchilarining milliy-madaniy tafakkurini rivojlantirishda musiqa fanining didaktik va tarbiyaviy imkoniyatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Madaniy kompetensiyani shakllantirishning kognitiv, emotsional-qadriyatli, faoliyatli-ijodiy va refleksiv tarkibiy qismlari aniqlashtiriladi. I–IV sinflarning yosh xususiyatlariga mos musiqiy material, interfaol metod va baholash mezonlarini uyg'unlashtiruvchi besh bosqichli metodik model taklif etiladi. Milliy kuy, xalq qo'shig'i va cholg'u timsollarini tinglash, talqin qilish hamda ijodiy bajarish faoliyatlari birgalikda tashkil etilganda madaniy mazmunni ongli o'zlashtirish imkoniyati kengayishi nazariy jihatdan asoslanadi. Ish nazariy-metodik xarakterga ega bo'lib, taklif etilgan modelning samaradorligi alohida tajriba-sinov orqali tekshirilishi lozim.

Kalit so'zlar: milliy-madaniy tafakkur, boshlang'ich ta'lim, musiqa madaniyati, madaniy kompetensiya, milliy qadriyatlar, musiqiy idrok, refleksiya, metodik model.

Аннотация. Рассматривается роль музыкального образования в формировании национально-культурного мышления учащихся I–IV классов. Выделены когнитивный, эмоционально-ценностный, творческо-деятельностный и рефлексивный компоненты; предложена пятиэтапная методическая модель, основанная на восприятии, интерпретации и творческом освоении образцов национальной музыки. Работа имеет теоретико-методический характер и не содержит непроверенных экспериментальных результатов.

Ключевые слова: национально-культурное мышление, начальная школа, музыкальное образование, культурная компетенция, методика обучения.

Abstract. The paper discusses the pedagogical potential of music education for developing national and cultural thinking in primary school pupils (Grades I–IV). It distinguishes

cognitive, affective-value, creative-activity, and reflective dimensions and proposes a five-stage instructional model combining listening, interpretation, performance, and reflection. The contribution is conceptual and methodological; the proposed approach requires subsequent empirical validation.

Keywords: national and cultural thinking, primary education, music education, cultural competence, instructional model, reflection.

KIRISH

Yosh avlodda milliy o'zlikni anglash, madaniy merosni qadrlash va estetik didni shakllantirish zamonaviy umumiy o'rta ta'limning dolzarb vazifalaridandir. Boshlang'ich ta'limda bu vazifa bevosita bilim berish bilangina cheklanmay, bolaning hissiy tajribasi, musiqiy qiziqishi, obrazli tasavvuri va ijtimoiy muloqoti bilan uyg'unlashgandagina mazmun kasb etadi. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni ta'lim sohasidagi munosabatlarning huquqiy asosini belgilaydi [1]. UNESCOning 2003-yilgi Konvensiyasida nomoddiy madaniy merosni asrashda yoshlar ta'limi va xabardorligini oshirish alohida yo'nalish sifatida qayd etilgan [2].

2024-yilda qabul qilingan UNESCOning madaniyat va san'at ta'limi bo'yicha global dasturiy hujjati o'quv jarayonida mahalliy madaniyat hamda merosga kengroq o'rin berishni tavsiya etadi [3]. Bunday yondashuv O'zbekistonning boy musiqa madaniyatini boshlang'ich ta'lim mazmuni bilan bog'lash uchun ilmiy-uslubiy imkoniyat yaratadi. Xalq qo'shiqlari, bolalar folklori, milliy cholg'ular va an'anaviy ijro namunalarini o'qitish esa ular haqidagi faktlarni yodlatish emas, balki musiqiy obraz orqali madaniy ma'nolarni anglatish jarayoni sifatida tashkil etilishi zarur.

Tadqiqotning maqsadi — I–IV sinf o'quvchilarida milliy-madaniy tafakkurni o'stirishda musiqa fanining pedagogik imkoniyatlarini tizimlashtirish va yoshga mos besh bosqichli metodik modelni taklif qilish. Tadqiqot obyekti boshlang'ich sinflardagi musiqa ta'limi jarayoni; predmeti esa milliy-madaniy tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiluvchi didaktik shartlar, metodlar va baholash ko'rsatkichlaridir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA NAZARIY ASOSLAR

Ishda me'yoriy hujjatlar hamda musiqa pedagogikasi va ta'lim psixologiyasiga oid ilmiy tadqiqotlarni tahlil qilish, qiyosiy umumlashtirish, tarkibiy-komponentli yondashuv va pedagogik modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Tahlil natijasida «milliy-madaniy tafakkur» tushunchasi o'quvchining milliy san'at, an'ana va qadriyatlar haqidagi bilimlarini mazmunan tushunishi, ularni hissiy jihatdan qadrlashi, o'z munosabatini asoslay olishi va ijodiy faoliyatda namoyon qilishi bilan tavsiflanadigan integrativ sifat sifatida operatsion jihatdan talqin etildi.

S. Hallam musiqiy faoliyat bilan shug'ullanish bolalarning ijtimoiy, emotsional va ayrim bilish jarayonlari rivojlanishi bilan bog'liq bo'lishi mumkinligini tahlil etadi, bunda mashg'ulotning qiziqarli va mazmunli tashkil etilishi muhim ekanini ko'rsatadi [5]. E. G.

Schellenberg eksperimental ishida musiqa mashg‘ulotlaridan keyin ayrim intellektual ko‘rsatkichlarda kichik ijobiy farqlar qayd etilgan [6]. Ayni paytda G. Sala va F. Gobetning meta-tahlili musiqiy ta’limdan boshqa o‘quv sohalariga umumiy ko‘nikma ko‘chishini kuchli yoki doimiy samara deb qarashga yetarli asos yo‘qligini bildiradi [7]. Shuning uchun ushbu tezisda musiqaning barcha intellektual qobiliyatlarni avtomatik rivojlantirishi emas, aynan musiqiy-madaniy mazmunni ongli o‘zlashtirish mexanizmlari markazga qo‘yiladi.

Nazariy umumlashtrishga ko‘ra, milliy-madaniy tafakkurning to‘rtta o‘zaro bog‘liq komponentini ajratish mumkin: kognitiv komponent (musiqiy meros haqida tasavvur va tushunchalar); emotsional-qadriyatli komponent (musiqaga hissiy javob va merosga hurmat); faoliyatli-ijodiy komponent (kuylash, ritmik ijro, obraz yaratish, hamkorlik); refleksiv komponent (asar mazmunini izohlash, dalil keltirish va musiqiy taassurotni baholash). Ularning birini boshqasidan ajratib, faqat nazariy ma’lumot berish yoki faqat qo‘shiq kuylatish bilan cheklanish pedagogik natijaning ko‘lamini toraytirishi mumkin.

ASOSIY NATIJALAR: YOSHGA MOS METODIK TIZIM

Boshlang‘ich maktab davrida bolalarning idroki ko‘proq aniq obraz, o‘yin, harakat va taqlidga tayansa, sinfdan sinfga o‘tish jarayonida izohlash, qiyoslash va mustaqil baholash imkoniyatlari kengayadi. Shu bois musiqa repertuarini oddiydan murakkabga, tinglash va hissiy reaksiyadan ongli tahlilga o‘tish tamoyili asosida tanlash maqsadga muvofiq. Jadvalda sinflar kesimida tavsiya etilayotgan metodik yo‘nalishlar umumlashtrilgan.

Quyidagi sinfiy farqlashtirish qat’iy normativ dastur emas, balki amaldagi o‘quv dasturi va dars maqsadiga moslashtiriladigan metodik yo‘l-yo‘riqdir. «Milliy mazmun» tushunchasini birgina janr bilan chegaralamasdan, hududiy ijro an‘analari, bayram qo‘shiqlari, xalq cholg‘ulari va yoshga mos mumtoz musiqa namunalarini o‘zaro bog‘liq ko‘rinishda taqdim etish muhim. Shu bilan birga, qo‘shiqlar matnining tarbiyaviy jihatdan maqbulligi, bolaning ovoz diapazoni, eshitish imkoniyatlari va asarning murakkablik darajasi hisobga olinadi.

1-jadval. I–IV sinflarda milliy-madaniy tafakkurni rivojlantirishning metodik yo‘nalishlari

Sinf	Asosiy didaktik vazifa	Tavsiya etiladigan faoliyat va kuzatiladigan belgi
I	Musiqiy obrazni hissiy idrok etish	Alla, bolalar qo‘shiqlari, sodda ritmik o‘yinlar; kayfiyat va tanish ohangni farqlaydi.
II	Musiqa va kundalik madaniy hayot aloqasini anglash	«Boychechak» singari mavsumiy qo‘shiqlar, savol-javob, ritmni davom ettirish; mazmunni sodda izohlaydi.

Sinf	Asosiy didaktik vazifa	Tavsiya etiladigan faoliyat va kuzatiladigan belgi
III	Milliy janr va cholgʻularni qiyosiy idrok etish	Doira, dutor, rubob tembrlarini eshitib farqlash, kichik guruhli tahlil; asosli qiyoslaydi.
IV	Mustaqil talqin va ijodiy ifoda	Yoshga mos anʼanaviy kuy parchalarini tinglash, musiqiy hikoya va mini-loyiha; fikrini dalillaydi.

BESH BOSQICHLI PEDAGOGIK MODEL VA UNI AMALIY QOʻLLASH

Taklif qilinayotgan model «tinglash — anglash — qiyoslash — ijodiy ifodalash — refleksiya» ketma-ketligiga asoslanadi. U quyidagi bosqichlardan tashkil topadi: 1) motivatsion-idrokiy bosqichda qisqa kuy parchasini eshittirish va emotsional munosabatni aniqlash; 2) mazmuniy-anglash bosqichida asarning mavzusi, ijro muhiti va madaniy kontekstini ochib berish; 3) tahliliy-qiyosiy bosqichda ritm, tembr, kayfiyat hamda boshqa namunalar bilan oʻxshashliklarni aniqlash; 4) ijodiy-amaliy bosqichda kuylash, sodda joʻrlik yoki musiqiy hikoya tuzish; 5) refleksiv-baholash bosqichida «Qanday ohangni eshitdim?», «Bu asar nimani eslatdi?», «Qaysi belgiga asoslanib shunday oʻyladim?» savollari orqali oʻz fikrini asoslash.

Masalan, «Boychechak» qoʻshigʻini oʻrganishda avval bolalarda bahor bilan bogʻliq tasavvurlar faollashtiriladi, keyin qoʻshiq tinglanadi va uning ijrosi hamda soʻz mazmuni muhokama qilinadi. Navbatdagi bosqichda oʻquvchilar doira usullarining sodda koʻrinishlarini qarsak yordamida takrorlaydi, guruh boʻlib musiqiy kayfiyatni rang yoki soʻzlar bilan ifodalaydi. Dars yakunida esa qoʻshiqning mavsumiy anʼana bilan bogʻliqligini tushuntirib beradi. Ushbu namunada estetik idrok, madaniy bilim, ijodiy ishtirok va refleksiya bir topshiriq doirasida birlashadi.

Mazkur modelning muhim metodik sharti — tayyor izohni oʻquvchiga biryoqlama yetkazishdan koʻra, tanish musiqa namunasi asosida savol, kuzatuv va dalillashni tashkil etishdir. Masalan, «Dutor va doira tovushlari qaysi belgilari bilan farqlanadi?», «Kuy qay tarzda ijro etilganda kayfiyat oʻzgaradi?» kabi savollar bolaning mulohazali tinglashini kuchaytiradi. UNESCOning Oʻzbekistonga oid dars ishlanmasi namunasida ham anʼanaviy xalq qoʻshigʻini musiqa darsiga integratsiya qilish amaliyoti koʻrsatilgan [8].

Tezisning ilmiy-metodik yangiligi sifatida milliy musiqiy merosni bilish, qadrlash, amaliy ifodalash va refleksiv tahlil qilishni yagona pedagogik mexanizmga bogʻlovchi izchil modelning taklif etilishi koʻrsatiladi. Ushbu modelning yangilik darajasi va amaliy afzalligi keyingi tadqiqotlarda muqobil metodikalar bilan qiyosan baholanishi zarur.

BAHOLASH MEZONLARI VA PEDAGOGIK SHARTLAR

Milliy-madaniy tafakkurdagi oʻzgarishni faqat ijro aniqligi yoki musiqiy eshitish orqali

baholash yetarli emas. Diagnostikada to'rtta mezon taklif etiladi: 1) madaniy bilim — asar, cholg'u yoki an'ana haqida mazmunli izoh bera olish; 2) estetik-qadriyatli munosabat — o'z taassurotini hurmatli va mazmunli ifodalash; 3) ijodiy ishtirok — kuylash, ritm yaratish yoki guruh ijrosida faol qatnashish; 4) refleksiya — fikrini misol bilan asoslash va boshqalarning talqiniga munosabat bildirish. Har bir mezon «boshlang'ich», «shakllanayotgan» va «barqaror namoyon bo'layotgan» darajalarda sifat jihatdan tavsiflanishi mumkin.

Bunday mezonlar baholash vositasi sifatida ishlatilishidan oldin o'qituvchilar bilan ekspert muhokamasidan o'tkazilishi, topshiriqlarning yoshga mosligi tekshirilishi va turli baholovchilar natijalarining izchilligi sinab ko'rilishi talab etiladi. Har bir bolaning musiqiy tayyorgarligi va o'ziga xos ehtiyojlarini inobatga olgan holda, faoliyat natijalari ommaviy qiyoslash emas, individual rivojlanishni qo'llab-quvvatlash uchun qo'llanishi lozim.

Metodikaning amalga oshirilishiga to'rtta pedagogik shart yordam beradi: repertuarning milliy va yoshga mos bo'lishi; audial, vizual hamda harakatli faoliyatlarning uyg'unligi; o'qituvchining madaniy kontekstni to'g'ri sharhlashi; o'quvchiga ijodiy tanlov va xavfsiz fikr bildirish imkoniyatining berilishi. UNESCOning 2025-yilgi amaliy qo'llanmasida ham madaniyat va san'atni ta'lim jarayoniga inklyuziv hamda mahalliy sharoitga mos shaklda kiritish zarurati ta'kidlanadi [4].

MUHOKAMA

Taklif etilgan yondashuvning nazariy afzalligi milliy musiqa namunalarini tarbiyaviy shior yoki yodlanadigan axborot sifatida emas, o'quvchining faol anglashini ta'minlaydigan ko'p komponentli o'quv material sifatida ko'rishidir. Bunda madaniy merosga hurmatni shakllantirish boshqa madaniy tajribalarga ochiqlik bilan birga olib boriladi. Xalqona kuy va qo'shiqlarni o'qitish, bir tomondan, madaniy xotira va avlodlararo davomiylilikni qo'llab-quvvatlash, ikkinchi tomondan, estetik fikrning xilma-xilligini anglash imkonini beradi.

Shu bilan birga, ushbu model adabiyotlar tahlili va metodik loyihalash asosida ishlab chiqilgan; uning o'quvchilar milliy-madaniy tafakkuriga bevosita sababiy ta'siri mazkur ishda eksperimental tasdiqlanmagan. Keyingi tadqiqotlarda sinflar kesimidagi boshlang'ich ko'rsatkichlarni aniqlash, taqqoslovchi guruhlardan foydalanish, bir xil diagnostik mezonlarni takror qo'llash va o'qituvchi ta'sirini nazorat qilish taklif etiladi. Bu ilmiy xulosalarning ishonchliligi va metodikaning takror ishlab bo'lishini oshirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Nazariy-metodik tahlil boshlang'ich sinflarda musiqa ta'limi milliy-madaniy tafakkurni o'stirish uchun muhim pedagogik imkoniyatlarga ega ekanini ko'rsatadi. Bunda asosiy natija qo'shiqni yoddan ijro etish bilangina belgilanmay, musiqiy mazmunni tushunish, madaniy xotira bilan bog'lash, shaxsiy munosabatni bildirish va ijodiy hamkorlik qilish orqali namoyon bo'ladi.

Taklif etilgan besh bosqichli metodik modelning o'ziga xos jihati — musiqiy idrok, madaniy mazmun, ijodiy faoliyat va refleksiyani yagona didaktik jarayonga birlashtirishdir. I–IV

sinflar kesimida murakkablikni bosqichma-bosqich oshirish, yoshga mos repertuar va aniq kuzatiladigan baholash ko'rsatkichlaridan foydalanish musiqa darsining ta'limiy-tarbiyaviy mazmunini boyitishi mumkin. Uning samaradorligini ishonchli baholash uchun esa keyingi empirik sinovlar zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son. <https://lex.uz/docs/-5013007>
2. UNESCO. Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Paris, 2003. Article 14. <https://ich.unesco.org/en/convention>
3. UNESCO. UNESCO Framework for Culture and Arts Education. Abu Dhabi, 2024. <https://www.unesco.org/en/articles/unesco-member-states-adopt-global-framework-strengthen-culture-and-arts-education>
4. UNESCO. UNESCO Framework for Culture and Arts Education: Implementation guidance. Paris, 2025. <https://www.unesco.org/en/articles/unesco-framework-culture-and-arts-education-implementation-guidance>
5. Hallam S. The power of music: Its impact on the intellectual, social and personal development of children and young people // International Journal of Music Education. 2010. Vol. 28(3). P. 269–289. DOI: 10.1177/0255761410370658.
6. Schellenberg E. G. Music Lessons Enhance IQ // Psychological Science. 2004. Vol. 15(8). P. 511–514. DOI: 10.1111/j.0956-7976.2004.00711.x.
7. Sala G., Gobet F. When the music's over. Does music skill transfer to children's and young adolescents' cognitive and academic skills? A meta-analysis // Educational Research Review. 2017. Vol. 20. P. 55–67. DOI: 10.1016/j.edurev.2016.11.005.
8. UNESCO. Learning with Intangible Heritage for a Sustainable Future: Education project (Uzbekistan: sample music lesson plan incorporating a traditional folk song). <https://ich.unesco.org/en/project-education/learning-with-intangible-heritage-for-a-sustainable-future-00429>